

”לַבְּנֵינָהּ שֶׁל הַלֵּבָה”

סיכום הלכות שבת שנאמרו בשבת בישיבה מפי מו"ר רה"י

מלאכת בזר (ז) – גדר לאלתר

בביאור שיעור לאלתר מצינו מחלוקת ראשונים ואחרונים. רבינו חננאל פירש ש"האוכל מתוך פסולת דשרי היינו לברור ולאכול או לברור ולהניח כדי לאוכלו לאלתר על השולחן... שיעור מה שמיסב על השולחן באותה סעודה בלבד"², ומכאן שפעולת ברירה הנעשית לצורך הסעודה מקרי לאלתר ומותרת. לעומתו הריטב"א למד שלא לתר הוא בתוך הסעודה דווקא³. הרמ"א פסק כרבינו חננאל וכתב שגם פעולה הנעשית קודם הסעודה והיא לצורך הסעודה מקרי לאלתר ומותרת וז"ל "וכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמסב בה מיד מקרי לאלתר"⁴. הביאור הלכה⁵ מביא את דעת ספר תוספת ירושלים שהוכיח מן הירושלמי שמותר לברור רק לאלתר ממש, אולם הביאור הלכה עצמו מכריע על פי הבבלי שאין צורך להחמיר בכך. לעומתם יש שקבעו את גדר לאלתר בתור זמנים קבועים. למשל יש סברו שחצי שעה ופחות ממנה מקרי לאלתר, ואילו האגלי טל כתב שמשעה קודם האכילה נחשב לאלתר⁶. אלו חלק מן השיטות. יש לציין בזה את דברי

בשיעורים הקודמים למדנו על דרכי הפרדת אוכל מפסולת. ראינו שבקיום שלושת התנאים – אוכל מתוך פסולת, ביד (לא בכלי ברירה) ולא לתר פעולת ההפרדה מוגדרת כדרך אכילה ומותרת ולא כדרך ברירה האסורה. הזכרנו את דעת הרמב"ם ופסק השולחן ערוך בעקבותיו שברירת פסולת מתוך אוכל אסורה מדאורייתא וביארנו שאם יש לפני האדם ב' דרכים להפרדת האוכל מהפסולת עליו לבחור דווקא באופן של הוצאת האוכל מתוך הפסולת ולא להיפך, אולם אם יש לפניו רק דרך אחת והיא הוצאת הפסולת מתוך האוכל (כגון באכילת ביצה קשה) אזי אף פעולת הוצאת הפסולת (=קילוף הביצה) תהיה מוגדרת כדרך אכילה ומותרת.

הפעם נעסוק בביאור גדר לאלתר, ונחקור תחילה מדוע יש לבצע את הפרדת האוכל והפסולת דווקא לאלתר?

התשובה לשאלה טמונה בחלוקה היסודית עליה למדנו בין דרך אכילה לדרך ברירה. כשאדם מפריד בין אוכל ופסולת על מנת ליהנות מההפרדה באופן מיידי פעולה זו מוגדרת כדרך אכילה ומותרת ואילו בשעה שההפרדה נעשית כדי ליהנות ממנה לאחר זמן היא מוגדרת כדרך ברירה (כך מנהג הבוררים) ואסורה – "נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת"¹. כעת יש לברר מהו בדיוק שיעור הזמן המוגדר לאלתר?

² רבינו חננאל על מסכת שבת, דף עד, עמוד ב.

³ בחידושו על שבת, דף עד, עמוד א. וז"ל: "דמה שנהגו לכתוש אגוזים או שקדים, ולברור האוכל מהם קודם הסעודה, כדי לאכול בשעת הסעודה, אסור הוא, ואין לעשות כן אלא בשעת אכילה ממש, ושיברור בידו אוכל מתוך פסולת".

⁴ סימן שיט, סעיף א.

⁵ שם, ד"ה "וכל מה שבורר".

⁶ אגלי טל, בורר, סעיף קטן ט.

¹ מסכת שבת, דף עד, עמוד א.

מה הדין במקרה בו לא ידוע בוודאות מתי תחל הסעודה? למשל, כיצד נכון לנהוג אם ידוע שחוזרים מהתפילה בדרך כלל בשעה 10:30, אך לפעמים יש דרשה של הרב או קידוש וחוזרים מהתפילה מאוחר יותר?

נראה שגם אם מכינים את הסעודה לשעה הרגילה ויצא שהתאחרו עדיין מקרי לאלתר. טעם הדבר הוא שגדר לאלתר תלוי במחשבה של מבצע הפעולה וכיוון שחשב שהסעודה תחל ב-10:30 (וברר בסמיכות ללא הפסק לשעה זו) מקרי שברר לאלתר והווי דרך אכילה, וזאת אף על פי שבפועל בסוף אכלו מאוחר יותר, וזהו דבר שאי אפשר לצמצם בו.

האם מותר לברור לפני הסעודה לצורך קינוח שיוגש בסוף הסעודה? למשל האם מותר לפני הסעודה להוציא שקדים מתוך תערובת ולפזרם על עוגה שתוגש לקינוח? האם מקרי לאלתר?

כותב המשנה ברורה¹¹ שכל הנעשה לצורך הסעודה הקרובה מקרי לאלתר והווי דרך אכילה, אפילו אם יאכל בפועל רק בעוד מספר שעות.

לסיכום, ביארנו עניין מרכזי בהלכות בורר-גדר לאלתר. ראינו שכדי שהפעולה תוגדר כדרך אכילה ולא כדרך ברירה צריך שההפרדה תיעשה בסמיכות לסעודה מבלי הפסק. הבאנו שיטות שונות בפוסקים לגבי גדר זה ולמדנו שגדרו המדויק של לאלתר משתנה בין מצב למצב ובין סעודה לסעודה.

הגר"א⁷ שהוכיח שבהכרח "לאלתר" הוא לא מיד ממש משום שבגמרא ישנם שני זמנים בלבד - "לאלתר" ו"לבו ביום" ועל כורחך שהכוונה במילה לאלתר היא לא ל'מיד ממש' אלא לטווח הזמן שבין 'מיד ממש' לבין 'לבו ביום' (יותר זמן מאשר 'מיד ממש' ופחות זמן מ'לבו ביום').

נחזור להכרעת הרמ"א, לדעת הרמ"א כל ברירה הנעשית בסמיכות ממש לסעודה ולצרכה מקרי לאלתר. אם כן יוצא שגדר לאלתר משתנה בהתאם לנסיבות: אם מדובר בסעודה קטנה שלוקח זמן קצר להכינה - זהו גדר לאלתר, ואם מדובר בסעודה גדולה עם אורחים רבים שלוקח כמה שעות להכינה אזי שיעור הזמן הזה מקרי לאלתר. דהיינו שלאלתר הוא שיעור הזמן הנדרש להכנת הסעודה מבלי הפסק בין ההכנה לסעודה, ושיעור זה משתנה ממצב למצב⁸. כך קיבלתי ממורי ורבי הרב יעקב כ"ץ שליט"א וכך מקובל אצל אחרונים רבים בני זמנינו.

יש ששאלוני האם מותר לאם הבית להכין את הסעודה מוקדם⁹ ואחר כך ללכת לבית הכנסת לתפילת מוסף? לפי מה שלמדנו לעיל אין לנהוג כך כיוון שלאלתר הוא הזמן הסמוך לסעודה ממש מבלי הפסק ואילו כאן היציאה לתפילה מהווה הפסק בין ההכנה לסעודה ויש בדבר שאלה של חיוב חטאת. לכן כתב המשנה ברורה בשם המגן אברהם שהזמן הנחשב כסמוך לסעודה הנקרא לאלתר הוא מהזמן שבו יוצאים מבית הכנסת אחרי התפילה¹⁰.

⁷ סימן שיט, סעיף קטן ג, ד"ה "וכל מה". וז"ל: "מדקאמר שם 'ולבו ביום' כו' משמע דלאלתר-לאו לאלתר ממש".

⁸ עיין אגרות משה, אורח חיים, חלק ד, סימן עד, הלכות בורר, אות יג.

⁹ על ידי פעולות הנוגעות למלאכת בורר.

¹⁰ סימן שכא, סעיף קטן מה.

¹¹ סימן שיט, סעיף קטן ד.

